ONS MARKENBOEK

Gorssel, april 1984
2e Jaargang, No. 2

OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING

de Elf marken

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging
De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

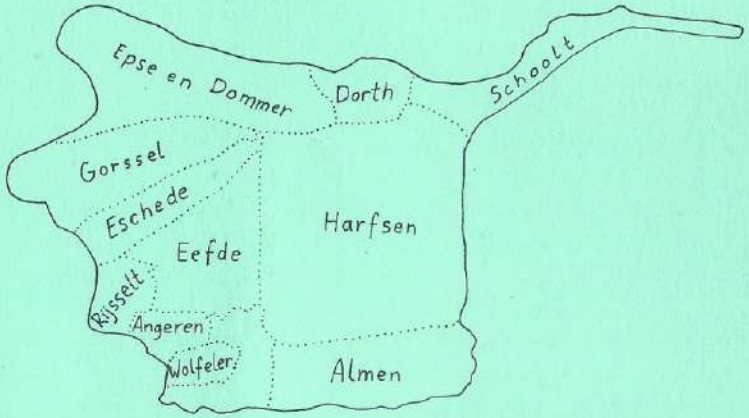

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:

Voorzitter:	H.J.Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris:	N.van Wijk, Hassinklaan 29, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester:	J.Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-620)
Leden:	J.P.Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
	A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
	W.v.d.Kamp, Lochemseweg 38, Epse
	Mw.J.W.Lubberding-Braakman, Lochemseweg 147, Harfsen
	J.Nijenhuis,Zutphenseweg 164, Eefde
	A.M.de Ruiter, Joppelaan 14 Gorssel

ONS MARKENBOEK

2de Jaargang No2, april 1984

INHOUD blz.

Notulen van de ledenvergadering van 21/2/1984 1
Mededelingen van het bestuur 3
Financiële verslaglegging over 1983 van de penningmeester 4
Koeren, geen werk voor duiven alleen door Willy H. Heitling 5
Herdenking Joan Derk van der Capellen door J. Eefting 8
Joan Derk van der Capellen, zijn laatste rustplaats door H.J. Jansen 12
Onze Molens, de watermolen van de oude Hof ten Damme door H.J. Jansen 17
Vaderlandsliefde op de Gorsselse Hei door A. Hoekstra 19
Het archief van de Gemeente Gorssel door J. Eefting 26

NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING
op 21 februari 1984 in de Roskam

De voorzitter kon in zijn openingswoord een honderdtal aanwezigen welkom heten. Hij gaf een overzicht van de door het bestuur verrichte werkzaamheden o.a. de uitgave van "Ons Markenboek" en het in bewaring nemen van voor de toekomst belangrijke voorwerpen en werktuigen. Hij wees op de gelegde contacten met oudheidkundigeverenigingen uit de buurgemeenten. Pogingen worden ondernomen om het boek "Gorssels Verleden" van J. de Graaf aan te vullen, uit te breiden of te vervolgen, dus een tweede deel te laten verschijnen.

Voor de jaarvergadering, te houden op 22 mei zal men een spreker uitnodigen. Gedacht wordt aan één der heren Demoed of Trijsburg.

2. Werkgroep ingeleverde voorwerpen en werktuigen:
J.J. Dolman en B.J. Ebbekink (Eefde) en J.H. Goorman (Joppe).
3. Werkgroep archiefonderzoek:
J. Seebus en J. van Loo (Epse)
Mevr. Kreeftenberg, T. Verbree en het echtpaar Stormink (Gorssel), E. A. de Jong (Harfsen).

Als leden van de kascommissie werden de heren Ter Meulen en Bokhorst uit Almen benoemd. Bij de rondvraag kwam een verhaal over het Hulze ter sprake; de secretaris vertelde iets over een put uit 1778. De heer Muller wil publicatie van de resultaten van het veldnamenonderzoek in "Ons Markenboek".

Het agendapunt: vaststelling Huishoudelijk Reglement kwam te vervallen. Wel zijn reeds de punten: rooster van aftreding (geen 2 bestuursleden uit het zelfde dorp tegelijk aftredend) en vaststelling van bepaalde regels bij benoeming van werkgroepleden aan de orde geweest. De notulen van de oprichtingsvergadering, afgedrukt in "Ons Marenboek" werden onveranderd vastgesteld.

De redactiecommissie, bestaande uit de heren A. Hoekstra, W.R. Muller en N. Kuik verzoeken ook kopij van leden te mogen ontvangen en gaarne wat kortere stukjes. De voorzitter zegt toe zijn molenverhaal in afleveringen (verhaal per molen) te zullen inzenden.

Hierna gaat men over tot het vaststellen van de diverse werkgroepen. Hiervoor gaven zich diverse leden op.
1. Werkgroep veldnamenonderzoek:
Gorssel: A.G. Volkerink, J. Wijma en C. Roeterdink
Eefde: H.J. Jansen, W.L. Lubberding en P. Staal
Joppe: E. de Maes Janssens
Almen: A.G. Pelgrum
Harfsen: E.A. de Jong
Epse: N. van Wijk.
Men zal gebruik kunnen maken van richtlijnen en gegevens van het Meertensinstituut. Ook kan men putten uit de ervaring van het Staringinstituut.

Na de pauze voerde de heer Jansen de aanwezigen met dia's en een uitgebreide, zeer interessante uitleg door de Elf Marken, langs historische gebouwen en langs de oude Hessenwegen met hun pleisterplaatsen. Een welverdiend applaus en een dankwoord van de heer Hoekstra onderstreepte de grote waardering voor het gebodene.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

De agenda voor de jaarvergadering van "De Elf Marken" op dinsdag 22 mei '84 in "De Roskam" te Gorssel, aanvang 19.30 uur, luidt als volgt:
1. Opening.
2. Notulen vorige ledenvergadering, d.d. 21-2-'84.
3. Jaarverslag secretaris.
4. Jaarverslag penningmeester.
5. Verslag kascommissie en benoeming van een nieuw lid van deze commissie.
6. Bestuursverkiezing. Aftredend en herkiesbaar zijn de heren J. Bakker, W. v.d. Kamp en J. Nijenhuis. Namen van eventuele tegenkandidaten kunnen voor de aanvang der vergadering bij de secretaris worden ingediend.
7. Rondvraag en sluiting van het officiële gedeelte.
8. Pauze.
9. Lezing, verlucht met dia's, door de heer H.B. Demoed uit Zutphen, met als onderwerp "De marken in het algemeen en die van Gorssel en omstreken in het bijzonder".

Het bestuur deelt voorts mede, dat de in de vorige vergadering vastgestelde werkgroepen met hun werkzaamheden zijn gestart.
Het aantal leden bedroeg per 1-4-'84: 171.
Het plan is in de 2e helft van augustus '84 een excursie (per fiets) in een deel van onze gemeente te houden.
De Redactie Commissie verzocht bijdragen aan de eerstvolgende uitgave van "Ons Markenboek" aan haar te willen toezenden vóór 1 juli a.s.

De Penningmeester, de heer J. Bakker, heeft de volgende financiele gegevens betreffende het jaar 1983 verstrekt:

JAAR-OVERZICHT van de OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING "DE ELF MARKEN"

Inkomsten			Uitgaven
Contributies	ƒ 2.047,50	Kosten oprichtingsavond	ƒ 198,72
Giften	- 250,--	Drukwerk- en administratiekosten	- 115,50
		Abonnementen en contributies	- 58,50
		Representatiekosten	- 25,00
	ƒ 2.297,50		ƒ 397,72

BALANS PER 31 DECEMBER 1983

Banksaldo	ƒ 1.899,78	Krediteuren	ƒ 125,--
Debiteuren	- 370,--	Kapitaal	- 2.144,78
	ƒ 2.269,78		ƒ 2.269,78

TOELICHTING:
Banksaldo: Het op 31-12-1983 op de bank aanwezige saldo.
Debiteuren: Nog te vorderen contributies van leden over het jaar 1983.
Krediteuren: Door leden in 1983 betaalde contributies bestemd voor 1984.

In het vorige nummer van "Ons Markenboek" hebt U een artikel kunnen lezen van de heer Van Petersen over de wijze waarop Gorssel zijn gemeentewapen heeft gekregen. Korte tijd nadat dit artikel uitgetypt was, ontvingen wij van de heer Heitling uit Harfsen het onderstaande stuk, dat eveneens betrekking heeft op Gorssels wapen. Toch vonden we dat we - ondanks enige overlappingen - dit moesten opnemen, omdat met name het koerhuis en de functie daarvan nader belicht wordt.

De redactiecommissie

KOEREN

geen werk voor duiven alleen

Willy H. Heitling

De dikke Van Dale, die tegenwoordig uit twee dunne Van Dales bestaat, geeft als betekenis van het werkwoord "koeren": een dof rollend, ongeveer als "koer" klinkend geluid maken, van duiven; oneig. ook van een vrijend paar! Als we willen zoeken naar het Koerhuis in het Gorsselse gemeentewapen komen we met Van Dale dus niet verder. Ons Koerhuis is ouder dan Van Dale. We moeten zoeken bij J. Verdam. Die kan er ons in zijn Middelnederlandsch Handwoordenboek meer van vertellen.

Coeren, zegt Verdam, is "de wacht houden, op den uitkijk staan!" Een coerhuus is een wachttoren en een coere of coerder, ook wel coerwachter, is de man die op zo'n toren moet staan om de omtrek te controleren. Daar hebben we dus ons koerhuis helemaal, met de functionaris er bij.

Alarm

Het Koerhuis stond aan de Deventerse kant van de Koerhuisbeek. Het was daar duidelijk neergezet omdat men de Geldersen in de gaten wilde houden. Als er gevaar dreigde moest de koere een mand naar boven hijsen. Heel Deventer greep dan naar de wapens, of naar de emmers, want de koere moest ook opletten of er ergens brand was. In het donker had men aan die mand niet veel. Dan hees de wakkere ambtenaar een lantaarn omhoog.

Karel van Gelre, de grootste lamstraal die het ooit in Gelre voor het zeggen heeft gehad, heeft het koerhuis in 1521 ingenomen en de bezetting gedood. Berend van Hackfort, die ieder ogenblik naar het Oversticht werd gestuurd om iedereen te sussen, moest ook telkens naar Deventer om te onderhandelen. Ieder bleef dan op eigen grondgebied. De Deventernaren kwamen dan "an den Coerthoern" en de Geldersen "an die Beecke" en zo schreeuwde men elkaar vredelievend toe.

Toen dat allemaal gebeurde, was het koerhuis al stokoud. "Dat cuerhuus op den mersche" wordt al genoemd in 1367. Later heeft men het over "den bouzaten to den cuerhues."

Oost-Nederland zit vol koeren: Koerkamp, koerberg, keurboom en zo meer; ze zitten allemaal in dit deel van het land. Verdam heeft het daarom over "oostmnl.", dus het Nederlands dat men in de middeleeuwen gebruikte in deze streken.

Herberg

De loopbaan van deze middeleeuwse onroerende spionage-satelliet schijnt te hebben geduurd tot in de Tachtigjarige Oorlog. J. de Graaf en W. Zondervan, die in het archief van de Graafschap (1955) een boekje hebben opengedaan over de gelegenheden waar men in deze streek vroeger een hartige slok klaar had voor de reizigers, vertellen dat het Koerhuis al in 1633 was gepromoveerd (of gedegradeerd?) tot herberg. In dat jaar dronken die van Gorssel er voor twee gulden en vijf stuivers om bij te komen van de vermoeienissen. Ze hadden materialen gehaald om de Gorsselse kerktoren te restaureren en dat blijkt een dorstig makende bezigheid te zijn geweest. Dit moet de restauratie zijn geweest waarover J. de Graaf het heeft in "Uit Gorssels Verleden", blz. 265 e.v. Als je daar leest wat ze allemaal hebben opgedronken krijg je een droge keel van de opsomming alléén. Als herberg is het koerhuis een paar eeuwen blijven bestaan, tot het in 1864 werd afgebroken. Toen was het koerhuis al elf jaar, sinds 1853, wapen van Gorssel.

Andermans veren

Dat wapen was één van de idealen van burgemeester

J.A. de Vuller. Uit het verhaal van J.W. van Petersen in het Jaarboek Achterhoek en Liemers 1982 blijkt, dat hij een prachtige smoes had bedacht om dat krijgshaftige gebouw als gemeentewapen los te peuteren. Hij schreef aan de Koning dat Gorssel in oude tijden Coerslo zou hebben geheten, omdat er een wachttoren stond. Daarom zou dat plaatje op historische gronden het wapen moeten vormen. Maar de burgemeester jokte, òf hij was verkeerd ingelicht. Gorssel heeft allerlei namen gehad, tot Gerslo toe, maar Coerslo heeft het nooit geheten. Bovendien heeft het gebouw nooit in de gemeente Gorssel gestaan. Het was daar grondgebied van de gemeente Deventer. Het Koerhuis stond dus in Overijssel. Gorssel pronkt in zijn wapen met andermans veren.

HERDENKING JOAN DERK VAN DER CAPELLEN

J. Eefting

Van der Capellen en Gorssel

In de tweede helft van de 14e eeuw vestigde Gerlach van der Capellen, afkomstig uit Bislich bij Wesel in Duitsland, zich in de graafschap Zutphen, werd in 1368 schepen van de stad Zutphen en verwierf het goed Swavinck onder Eefde (later Rijsselt genaamd, en sinds 1851 bekend als Nederlandsch Mettray), waarmee hij in 1378 werd beleend. Zijn zoon Johan verwierf in 1399 het nog bestaande huis de Dam, terwijl een latere Gerlach in 1601 de Boedelhof aankocht van de familie Iseren. Het laatstgenoemde goed werd sindsdien de hoofdzetel van de familie, die door al deze bezittingen een belangrijke rol in de Gorsselse gemeenschap zou spelen. Onder meer werd het markerichterschap in Eefde en Angeren door leden van de familie bekleed.

Voorouders

Het vermogen tot onafhankelijk denken, dat bij latere familieleden zo uitdrukkelijk zou blijken, werd al duidelijk bij Hendrik van der Capellen, 40 jaar burgemeester van de stad Zutphen, die als een der eersten tot de Hervorming overging en in 1579 namens zijn stad de Unie van Utrecht ondertekende. Zijn zoon Gerlach, die de Boedelhof kocht, was ook een fervent calvinist en bracht het tot kanselier van Gelderland. Diens jongste zoon Alexander (1592-1656) begon als ambteloos burger met een dagboek, dat de periode 1621-1654 zou behandelen. Zijn "Gedenkschriften" kregen landelijke bekendheid en vormen nog steeds een belangrijke bron voor de nationale geschiedenis. In 1624 werd hij als heer van de Boedelhof toegelaten tot de ridderschap van Zutphen, met steun van stadhouder Maurits, na aanvankelijk heftige tegenstand van de andere edelen, die de Boedelhof niet als havezathe wilden erkennen.

De dieperliggende oorzaak van hun bezwaren tegen zijn toelating was wellicht de onafhankelijke en kritische geest van Alexander, die niet schuwde misstanden aan de kaak te stellen. In zijn geschriften was hij kritisch - aanvankelijk fel, later gematigder - ten opzichte van stadhouder Frederik Hendrik, die in 1644 een bezoek aan de Boedelhof bracht.

Twee generaties later splitste de familie zich in twee takken: kleinzoon Alexander (1688-1730) bleef op de Boedelhof, opgevolgd door zijn zoon Frederik Robbert Evert (overl. 1755), wiens vier zoons voorraanstaande patriotten werden, vooral Robert Jasper, heer van de Marsch (1743-1814). Stamvader van de jongste tak was de broer van voornoemde Alexander jr., Hans Christoffel, heer van Hagen en Appeltern. Uit diens zoon Frederik Jacob Derk werd Joan Derk geboren op 2 november 1741 in Tiel.

Joan Derk van der Capellen tot den Pol

Dirk Reinier van Bassenn (1678-1751) was nauwelijks burgemeester van Arnhem geworden, als vertegenwoordiger van de "democratische" Nieuwe Plooi, toen hij in 1708 werd afgezet en verbannen naar Tiel. Het was in zijn huis dat kleinzoon Joan Derk werd geboren, die zijn eerste levensjaren bij deze grootvader doorbracht. Hij bezocht sinds 1752 de Latijnse school te 's-Hertogenbosch. In de periode 1758-1763 was hij juridisch student te Utrecht, maar hij is nooit afgestudeerd, wat door zijn kritici nog steeds tegen hem wordt gebruikt. Na zijn studie verbleef hij als "wandelende jonker" bij verschillende familieleden tot hij in 1766 trouwde met Hildegonda Anna Bentinck en bij zijn schoonmoeder op Wittenstein (bij Oldebroek) ging wonen. In 1770 vestigde het echtpaar zich te Zwolle. Joan Derk deed verschillende pogingen om tot een der Ridderschappen te worden toegelaten en zo een politieke loopbaan te kunnen beginnen. In het Rijk van Nijmegen kon zijn familie niet aan de voorwaarden voor toelating voldoen. Ook in het Zutphense kwartier bleken onoverkomelijke

bezwaren te bestaan, vooral tengevolge van de afstamming van zijn moeder Sweerts de Landas. Uiteindelijk lukte de toelating wel in Overijssel: na veel tegenstand neemt hij in 1722 zitting als heer van Bredenhorst bij Heino (dat hij van 1769 tot 1775 bezat) in de Staten en de Ridderschap. Later, in 1774, kocht hij het goed de Pol (bij IJhorst), naar welke havezathe hij meestal werd genoemd.

Evenals zijn voorvader Alexander ontpopte hij zich al snel als een felle strijder tegen misstanden, hetgeen hem door de gevestigde orde niet in dank werd afgenomen en in 1778 zelfs leidde tot zijn schorsing als Statenlid, wegens ontoelaatbare uitdrukkingen in woord en geschrift. Zijn strijd tegen de drostendiensten (hand- en spandiensten van de plattelanders voor de drost) bracht hem - natuurlijk - in konflikt met de andere leden van de Ridderschap, geleid door de graaf Van Heiden Hompesch, zelf drost in Twenthe! Toch werd de afschaffing van de gehate diensten een feit in 1782, op grond van door Joan Derk overlegde bewijsstukken. Hij ijverde ook voor de erkenning van de Verenigde Staten, die eveneens in 1782 zijn beslag kreeg.

In 1780, nog steeds geschorst, verneemt hij van het overlijden van zijn vader, met wie de verhouding niet erg goed was, en moet hij zich gaan bezighouden met de verwaarloosde administratie van het goed Appeltern. Daar schrijft hij in 1781 het anonieme pamflet "Aan het Volk van Nederland", waarin hij de misstanden in de Republiek sterk hekelt. Stadhouder Willem V, maar ook diens voorgangers, worden niet ontzien. Het is dit geschrift, waaraan Joan Derk zijn grootste bekendheid ontleent, en dat hem de reputatie van grondlegger van de democratie in Nederland heeft bezorgd.

Hij was ook betrokken bij bijeenkomsten van Patriotten, waarin hij een toonaangevende rol speelde. In 1782 vierde hij zijn rentree in de Overijsselse Staten, onder druk van de steden, en nadat enkele van zijn doelstellingen waren bereikt. Het hoogtepunt in zijn leven moet zijn geweest op 26 april 1783, toen tijdens een feestmaal in de Nieuwe Doelen te Amsterdam Joan Derk voor zijn verdiensten een gouden gedenkpenning kreeg

uitgereikt. Slechts kort heeft hij van deze vreugde kunnen genieten; op 6 juni 1784 stierf hij te Zwolle, nu bijna 200 jaar geleden, en werd in de familiegrafkelder in de kerk te Gorssel bijgezet. Dit jaar zal hij herdacht worden, maar nog steeds blijkt hij de gemoederen in beweging te brengen; voor- en tegenstanders van de herdenking doen zich horen. Toch staat al vast, dat op vrijdag 7 september 1984 een grote tentoonstelling in het (dan honderdjarige) Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle zal worden geopend. Een wetenschappelijke catalogus zal daarbij worden uitgebracht, waarin het persoonlijk leven van Joan Derk zal worden beschreven door jhr. mr. R.C.C. de Savornin Lohman te Zutphen, lid van de nationale herdenkingscommissie, nazaat van Joan Derk en deskundige in de familiegeschiedenis. Hij was zo vriendelijk zijn manuscript ter inzage te geven, waarvan in het voorgaande dankbaar gebruik is gemaakt. Verder zal op 21 september een symposium worden gehouden in de TH Twenthe te Enschede.

Literatuur:

1. A.P. Van Schilfgaarde, Inventaris der archieven van de familie Van der Capellen (Gelderse Inventarissen-Reeks 6, Arnhem 1974).
2. G. Pikkemaat, Alexander van der Capellen, een integer magistraat; in: Regenten en magistraten (Alphen a.d. Rijn 1967).
3. Aan het Volk van Nederland; het democratisch manifest van Joan Derk van der Capellen tot den Pol 1781; ingeleid door dr. W.F. Wertheim en dr. A.H. Wertheim-Gijse Weenink (Weesp 1981).
4. Jan en Annie Romein, Joan Derk van der Capellen; de tribuun der burgerij; in: Erflaters van onze beschaving (7e dr., Amsterdam/Antwerpen 1956).
5. Joan Derk Bulletin 1 en 2 (september en december 1983), uitgave van het Werkcomité Joan Derk 1984, p/a Culturele Raad Overijssel, Postbus 1347, 8001 BH Zwolle.

JOAN DERK VAN DER CAPELLEN, (heer v.d. Pol enz.enz.)

Zijn laatste rustplaats

H.J. Jansen

Op 6 juni 1984 is het 200 jaar geleden dat baron Joan Derk van der Capellen, heer van de Pol, overleed en voorlopig werd bijgezet in de familiegrafkelder in de Nederlands Hervormde Kerk te Gorssel.

Zijn weduwe, Hillegonda Anna Baronesse Bentink overleed op 5 juli 1785 en werd eveneens bijgezet in genoemde grafkelder.

Joan Derk van der Capellen was een achterneef van de gebroeders Alexander Hendrik -, Frederik Benjamin -, Robert Jasper - en Alexander Philip baron van der Capellen, die in 1785 een grafkelder wilden oprichten op de Gorsselse Heide nabij het dorp Gorssel. De Geërfden van de Marke Gorssel hadden hierin toegestemd en in de markevergadering van 16 maart 1785 vinden we het volgende: "dat de Heer Druman aan hem (de Markerigter) namens de familie van Capellen hadde versogt aan de vergadering der Geërfdens te proponeren een versoek om een stukjen veldgrond binnen deeze markt bij het schutschot ongeveer ter groote van een scheepel gesaaij te moogen aangraaven tot formeering van een kerkhof voor de familie van Capellen. Waarop gedelibereert zijnde is bij de Erfgenaamen geresolveert de versogte grond te accordéeren en dezelve gratis toetestaan; dog bij aldien de Heeren Gedeputeerden hierin niet mogten acquiesceren, als zijnde de Rentmeester Hasebroek daartoe niet gelast, is bij de Erfgenaamen verstaan, dat gemelde familie daarvoor als dan sal betalen vijf stuivers per roede. En bij aldien gemelde grond tot een kerkhof mogte worden geapproprieerd, willen de Geërfdens de kerk haar geregtigheyd hebben gereserveert". Uit de vergadering van de geerfden van 30 juni 1786 blijkt dat de Gedéputeerden het besluit hebben goedgekeurd. De Bouwmeester van de graftombe was Otten Husley en in de loop van 1786 is het bouwwerk gereedgekomen.

Ook Joan Derk had te kennen gegeven in deze graf-

tombe te worden bijgezet, maar hij overleed voordat deze begraafplaats klaar was, evenals zijn weduwe. Zij werden voorlopig bijgezet in de grafkelder van de kerk, maar in 1786 werden zij bijgezet in de gereedgekomen graftombe. Dit veldgraf lag dicht bij het dorp Gorssel, daar de heide zich uitstrekte tot direkt achter de herberg De Roskam. Bij de markeverdeling is gebleken dat het huis van de familie Woertman aan de Joppelaan als "Kapelleplaats" werd aangemerkt en als we de tekening bekijken van de verwoeste graftombe, dan zien we de kerk en toren op korte afstand.

Bovendien is er een reisbeschrijving uit 1790 van Jacob van Gesseler de Raadt, die reisde van Deventer naar Zutphen en waarbij hij vermeldt: "voorts reden wij op een dorp alwaar de postwagen ook stil houd en zagen hier de ruïnen van een graftombe die in de tijden van het patriottisme ter eere Van Capellen was opgerigt; deze tombe stond geen hondert schreden van de ordinaire rijdweg" enz.

Daar de familie Van der Capellen tot de vurige patriotten en de jongste van de vier gebroeders, de heer v.d. Marsch, Engelenburg en de Lathmer geacht werd tot de grootste vijanden te behoren van de stadhouder Willem V, hadden zij zich de haat van de Prinsgezinden op de hals gehaald. Deze partijhaat ging zelfs zover dat zij hun woede gingen koelen op genoemde begraafplaats te Gorssel. In september 1787 kwamen zeven mannen uit Zutphen, waarvan er twee soldaat waren, naar de graftombe en klommen daar over de muur en vernielden het familiewapen dat op de tombe was aangebracht. De daders werden wel gearresteerd, maar weer vrijgelaten.

Dit was voor de schoonzoon, de Graaf van Rechteren Westerveld, voldoende aanleiding de lijken van zijn schoonouders te doen overbrengen naar de grafkelder van de kerk in Gorssel.

Hij had het goed gezien, want op 7 augustus 1788 werd de aanslag herhaald, met gevolg de totale verwoesting van dit monument. De brokstukken en de muren hebben de Fransen onder bevel van generaal Bournonville, die als bezettingsleger kampeerden op de heide bij Gorssel, gebruikt voor kookplaatsen en schoorstenen.

VERWOESTING VAN DE BEGRAAFPLAATS DER CAPELLEN, DOOR BUSKRUID 7 AUG. 1788.

Gij, die uw banden ſchendt aan doodkist, graf en lijken,
Ziet hier nu 't noodlot van CAPELLE's heiligdom!
Uw haat is als een vloed, die dammen breekt en dijken...
Zo barst een Etna los en wringt paleizen om...

RUÏNE DU TOMBEAU DE LA FAMILLE DE CAPELLEN, DÉTRUIT PAR LE MOIJEN DE LA FOUDRE Á CANON LE 7 AOUT 1788.

Ô ſchande voor onze eeuw- voor land en maatſchappijen,
Dat zo veel wreeka beſta- zo zwig een haat verſchijn'!
Hier zou caligula, om ſtridders noodlot, ſchreien,
En Nero's beul met hem bewoogen zijn.

V. D. VELD.

Het monument heeft er dus maar 4 jaren gestaan en geen sporen achtergelaten.

Ook de grafkelder, die onder de gerfkamer van de kerk was aangelegd en in 1690 in gebruik was genomen, is in het ongerede geraakt. Toen in 1842 de kerk werd vergroot heeft men de fout gemaakt de kelder geheel dicht te metselen en zonder ventilatie onder de vloer van de kerk te laten verdwijnen. Bij de verbouwing van de kerk in 1927/1928 heeft men de kelder geopend, doch toen bleek dat alle hout was verstikt en vergaan en het was niet mogelijk na te gaan wie er waren bijgezet, daar geen namen of opschriften meer te vinden waren. Men heeft de kelder weer gesloten.

Na het bombardement in maart 1945 moest de kerk worden herbouwd en men heeft toen opnieuw in deze kelder gekeken. Er was niets veranderd en men besloot het geheel te laten zoals het was en de kelder werd weer gesloten. De kelder ligt buiten de kerk, aangezien de kerk niet meer aan de oostkant van de toren is herbouwd en nu aan de noordkant van de toren staat.

In het plaveisel vóór de kerk is de oude kerk aangegeven door de fundamenten aan te geven met een andere kleur steen. Aan de noordzijde van deze oude kerk lag vroeger de gerfkamer, waaronder de grafkelder werd aangelegd.

Een gedenkplaat achter in de kerk herinnert de bezoeker er aan dat eens de familie Van der Capellen een grafkelder bezat in deze kerk.

Bronvermelding:

1. J. de Graaf, Uit Gorssel's verleden (Deventer, 1926), blz. 241-248
2. Journaal van een reisje van Jacob van Gesseler de Raadt van Groningen naar Arnhem, gedaan in Juny en July des jaars 1790; medegedeeld door K. Schaap in: Bijdragen en mededelingen van Gelre LXIV (1970) blz. 154-155.
3. Archief gemeente Gorssel, Markeboek Gorssel 1758-1806 (voorl. inv.nr. 687).

ONZE MOLENS

(vervolg op Uitgaaf No.1, 1984, blz.7/18)

H.J. Jansen

De watermolen van de oude Hof ten Damme, thans het Huis Den Dam geheten, moet vóór 1400 hebben bestaan. Er is slechts één vermelding, die er op duidt, dat de oude Hof een molen heeft bezeten. Op 9 januari 1399 werd Johan van der Capellen door de hertog van Gelre beleend met "den hoff ende goide ten Dammen..... mit alsulcken moelenrecht als dair van alds toe gehoirt heefft." In het archief van de fam. v.d. Capellen bevinden zich enkele afschriften van dezelfde leenbrief, waarvan ook bovengenoemde een (17de? eeuws) afschrift is. Het eerste afschrift vermeldt "mit alsulcken molement", in de tweede afschrift stond oorspronkelijk ook "molement", maar hiervan is de lettergreep "ment" uitgeradeerd en overschreven als "recht". Logischerwijze is "alsulcken" eerder te verwachten bij "molement", d.w.z. emolument ofwel een hoeveelheid rechten en inkomsten, dan bij "molenrecht", slechts één enkel punt omvattend. Anderzijds is "molement" een wel zeer ongebruikelijke term.

Op de hof rustte "voirt dat burggerichte van Wulfer buerschap".

Voorwaarden voor molenaanleg waren in de toestand zoals die voor de aanleg van het Twentekanaal was, wel aanwezig. De grachten werden gevoed door een kleine beek, het Dambeekje, dat aan de noordzijde in de gracht kwam en aan de zuidzijde de gracht verliet en met een bocht naar het westen via het Klaphek naar de Polbeek ging, ongeveer halverwege de Oostveensebrug en de Holsterbrug. Het beekje kwam westelijk van 't Hulze, ging langs het Elze en kwam ten zuiden van de Boedelhof onder de Kapperallee door (ongeveer dezelfde plek als de tegenwoordige beek) en voorbij de boerderij van de Dammerboer draaide deze beek zuidwaarts in de richting van de gracht van de Dam. De Dammerboer zou vroeger "Meulenstal" geheten hebben. De naam Den Dam duidt onmiskenbaar op een watermolen en in dit verband krijgt de naam Ten

Damme, die reeds vanaf 1190 bekend zou zijn, betekenis in de zin van "bij de dam", die dan het molenwater ophield. Het ligt voor de hand, de molenplaats dus te zoeken aan de uitstroming van de grachten.

De bewoording van de leenbrief van 1399 lijkt er op te duiden, dat de molen daar toen al niet meer bestond. De aanleg van het kanaal heeft de gehele waterhuishouding grondig gewijzigd en waar eens de Meulenstal stond, bevindt zich nu het sluizencomplex. Ouderen weten nog dat daar de familie Rouwenhorst woonde.

VADERLANDSLIEFDE OP DE GORSSELSE HEI

A. Hoekstra

In de eerste aflevering van onze periodiek hebt U kunnen lezen over de wapenschouw, die koning Willem I hield over de militairen van de Citadel, de Vijfhoek, van Antwerpen. Onder leiding van generaal Chassé verdedigden ze zich van 9-11-1832 tot 23-12-1832, dapper maar vruchteloos, tegen de Belgen en Fransen.

In bovengenoemde aflevering was sprake van een kranteverslag, dat in extenso staat afgedrukt in "Uit Gorssels verleden", geschreven door de vroegere gemeente-secretaris J. de Graaf. Een boek dat een rijkdom aan materiaal over onze gemeente bevat, waarvan pas geleden nog een herdruk is verschenen en... dat nodig een aanvulling verdient. Een taak voor onze vereniging misschien?

De journalist van de "Arnhemsche Courant" was bij de parade aanwezig en schreef in het nummer van 23 augustus het volgende verslag:

De door Z.M. vastgestelde feestplegtige uitreiking der medailles aan de roemrijke verdedigers der Antwerpsche citadel had gisteren op de Gorsselsche heide, bij Zutphen, plaats. Van alle oorden onzes vaderlands, zelfs van Groningen en Vriesland, stroomden duizende en duizende aanschouwers zaam, om getuigen te zijn van eene gebeurtenis, die de veder onzer geschiedschrijvers nauwkeuriger en treffender zal boekstaven, dan wij in staat zijn, haar voor onze veelvuldige lezers, met den besten wil, te kunnen schetsen. Reeds ten zes ure, des morgens, was het, met vlaggen alom versierde, Zutphen bijna ledig aan inwoners van alle standen en rangen, hoe vol ook door de van tijd tot tijd zich derwaarts spoedende menigte uit omliggende steden en dorpen. De manschappen der 7de, 9de en 10de Afdeeling, nevens de kanoniers en mineurs, stonden, ten acht ure, in eene schier onafzienbare rij geschaard op de vlakte van Gorssel, waar de grijze Chassé, reeds voor tien uren, de erkentenisblij-

ken voor nooit geëvenaarde moed en dapperheid had doen overhandigen aan eene schare van helden, waardig den eerrang van Nederlandsche krijgslieden. Aan een blauw gewaterd lint prijkte nu het eereteeken op de borst van duizende braven, bestaande in een bronzen medaille, op welks ééne zijde de Antwerpsche vijfhoek, met het inschrift: CITADEL VAN ANTWERPEN, en op welks keerzijde een lauwerkrans prijkt, waarin eene gekroonde W met het onderschrift: DECEMBER 1832; terwijl de juich- en jubeltoonen van nog oneindig grooter aantal toeschouwers de lucht van dank- en lofkreten deden weergalmen. Ten elf ure verscheen het hof in eene reeks van rijtuigen langs den weg van Deventer, juist toen de onbewolkte zon hare stralen op Gorsels heide nederschoot. Die aankomst verhoogde niet min het vreugdegejuich. Vader Willem, uit zijne met zes paarden bespannen koets afgestegen, zette zich nu op een uitstekend ros en reed, van zijne eveneens te paard gestegen doorluchtige zonen en eenen schitterenden staf omgeven, de linie der citadelsche bezetting langs. Eenen geruimen tijd duurde deze wapenschouw, waaraan H.M. de Koningin, H.H.K.K.H.H. de Prinsessen van Oranje, der Nederlanden en van Pruisen, alsmede de jonge vorstelijke familie, in kalessen gezeten, en eene zich daarachter gevoegd hebbende reeks van rijtuigen deel namen.

Na den afloop der inspectie, defileerden de bataljons der afdeelingen voorbij den te paard gezeten Koning, die naauwelijks ruimte had voor zich en Hoogstdeszelfs vorstelijk gezin; want de rondom op een gedrongen volksmenigte was door geene ter afschuttinge aanwezige huzaren tegen te houden. De geheele wapenschouw leverde een tooneel van ten top gevoerde nationale belangstelling, van opregte koninklijke blijdschap, erkentenis en gemeenzaamheid op, aan de meeste hoven van Europa onbekend. Ten een uur was de geheele plegtigheid geeindigd en keerde de koninklijke familie met den generaal Chassé, die de ondubbelzinnigste blijken van hoogachting en erkentenis der duizende deelhebbers aan dit buitengewone feest had ontvangen, naar het Loo terug, nadat H.K.K.H. de Prinses van Oranje zich deze heugelijke gelegenheid alvorens nog had ten nutte gemaakt om den verdienstelijken Mordach, kapelmeester van het muzijkkorps der 10de afdeeling, eenen kostbaren juweelen ring te overhandigen, voor zijn aan H.K.K.H. vroeger opgedragene en op de citadel gecomponeerde batalje van Leuven. Na den afloop der plegtigheid werden de manschappen, van gouvernementswege, op brood, kaas en wijn onthaald, waarna elke bataljonsafdeeling weder naar de plaats harer bestemming terugkeerde; terwijl de duizende voetgangers en de honderde voertuigen oost- en zuid- en west- en noordwaarts afrijdende, de wegen overdekten. Alles werd, gedurende de geheele feestplegtigheid over dag, en, bij het huiswaarts keeren, des avonds, door het schoonste weder begunstigd: zoodat velen tot de erkentenis gedrongen werden: "Gods vriendelijk aanschijn bestraalde dezen gedenkwaardigen jubeldag!"

Onder al die "duizende en duizende aanschouwers" bevond zich ook de Zutphense predikant D. Bax. Het gebeuren inspireerde hem tot de dialoog "De Gorsselsche Heibewoner en Zijn Zoon, op den 26 Augustus 1833."

Kon de Arnhemse verslaggever al geen superlatieven genoeg vinden om uiting te geven aan zijn vaderlandsliefde en trouw aan het koningshuis, de predikant overtreft hem nog vele malen in zijn retorische en bombastische beelden. Toch, de mensen uit Bax' tijd hebben het gedicht ongetwijfeld prachtig gevonden. Dit chauvinisme, deze taal sprak hen aan.

DE GORSSELSCHE HEIBEWONER
en
ZIJN ZOON,
op den 26 Augustus 1833.

De Zoon.

'k Zie, Vader! 't naakte heideveld,
Waar schaars een ned'rig bloempjen praalt,
En slechts van 't wollig vee verzeld
Een herder somtijds eenzaam dwaalt,

Met menschen, duizenden in tal
Bedekt, met kleuren rijk versierd,
'k Zie vlag en wimpels overal.
Wat vreugdefeest wordt daar gevierd?

De Vader.

Verheug u, dat het morgenlicht
Zoo vrolijk aan den hemel stijgt,
Mijn zoon! daar trouw aan eed en pligt,
Deez' dag haar heerlijk loon verkrijgt:
En klem uws blijden vaders hand,
En zie, hoe hij gezegend leeft,
Die Neêrland tot zijn Vaderland,
En Willem tot zijn Koning heeft!

De Zoon.

Daar hoor ik 't dreunend tromgebrom,
Mijn hart springt in mij op van vreugd;
Het krijgsmuzijk vervangt de trom
Dat met WILHELMUS ons verheugt;
Daar schitt'ren naast de legervaan,
Geweer en zwaard in 't licht der zon:
Rukt daar een heldenleger aan
Dat 's vijands heermagt overwon?

De Vader.

Gewis het is een heldenschaar,
Geen braver was er ooit, mijn zoon!
Die pal stond onder 't heetst gevaar,
En bloedig streed voor land en kroon;
Die bukken moest voor driest geweld;
Schoon door 't vijand'lijk zwaard verheerd,
Wordt ieder krijger als een held,
Met palm en lauwerkrans vereerd.

De Zoon.

Maar toch verheerd door 's vijands staal,
Mijn Vader! is dat heldenmoed?

De Vader.

Hun neêrlaag is hun zegepraal,
Ten prijze van hun eerlijk bloed,
Zoo deugdvergeten aangerand,
Door tienmaal sterker legerkracht,
Getuigt Euroop tot 's vijands schand:
De Vijfhoek viel voor de overmagt!
De Vijfhoek viel, maar 't stortend gruis
Verpletterd' meen'gen Franschen kop;
Als schutsheer van het laagst gespuis,
Stak koning Flips de heervaan op,
Toog hij het eerloos slagzwaard uit,
Het vuigst verraad tot hulpverleen:
Een steenhoop was zijn zegebuit,
Maar Neêrland bleef de roem alleen!

De Zoon.

Dat brave volk! 't staat als een muur,
Gerigt gelijk een zonnestraal!
En 't oogontschietend heldenvuur,
Verhoogt hun schoone wapenpraal!
't Metaal dat sulk een neêrlaag meldt
Prijkt glorievol op aller borst!
Maar, wie is toch die grijze held,
Dáár, uitgedost gelijk een Vorst?

De Vader.

Mijn Zoon! zie hem met eerbied aan:

Hij is in d' ongelijken strijd,
Die schaar van helden voorgegaan;
Hij is 't, die 't muitziek rot ten spijt,
Zijn donders 't eerst heeft losgebrand,
En 't aan zijn voeten sidderen dee,
Den moed hergaf aan 't Vaderland!
Chassé!

De Zoon.

Hoezee! Hoezee! Hoezee!

De Vader.

Braaf, jongen! stort uw geestdrift uit,
En juich en zing uit volle borst!
De Koning leve! roep het luid!
Daar nadert Neêrlands dierb're Vorst;
Hem volgt een luistervolle stoet;
Daar rijdt Hij langs de heldenrij;
En zegent elk met lach en groet,
En voegt Zijn hartedank er bij!

De Zoon.

Gij juicht niet, Vader! hoe! gij schreit?

De Vader.

Zwijg, jongen! 't is een traan van vreugd,
Een traan den braafsten Vorst gewijd,
Wiens aanblik mij het hart verheugt.
Uw zegen kroon zijn grijzend hoofd,
Zijn bloeijend huis bescherme Uw hand,
Zoo zij, o God! Uw naam geloofd,
Door 't trouw volk van Nederland!

De Zoon.

Deez' schoonen dag vergeet ik niet.
Word ik een man en roept de nood,
Voor Vader Willems rijksgebied,
Vrees ik als held, gevaar noch dood:
Door welk een trotsch geweld benard,
'k Strij, sterk in God, voor land en kroon!

De Vader.

Kom, jongen, klem u aan mijn hart:
.'k Herken in u mijn braven zoon!

Uit: Nagelaten gedichten van D. Bax
Theol.Doct.- en Predikant te Zutphen
Arnhem 1838

HET ARCHIEF VAN DE GEMEENTE GORSSEL

J. Eefting, streekarchivaris

Een belangrijke bron voor de geschiedenis van onze gemeente is natuurlijk het archief dat het gemeentebestuur zelf heeft bewaard. Dit archief zou men kunnen omschrijven als de "papieren neerslag" van de handelingen van de plaatselijke overheid, het archief wordt gevormd door de stukken, opgemaakt door of ontvangen bij het gemeentebestuur. Nu is de geschiedenis van de gemeente (als instelling), zeker vergeleken met de oudste vermeldingen van ons gebied uit de elfde eeuw, nog niet zo heel oud. De instelling van de gemeente dateert namelijk uit 1811, toen ons land bij Frankrijk was ingelijfd en de Franse bestuursorganisatie ook hier van toepassing werd. Die organisatie is blijven bestaan toen de prins van Oranje eind 1813 terugkeerde, alleen werden de Franse namen mairie en maire vervangen door gemeente en burgemeester.

Al vóór die tijd was geprobeerd een plaatselijk bestuur in te stellen, namelijk kort na de komst der Fransen in 1795. Toen zijn "municipaliteits"-besturen ingesteld in Gorssel, Almen en Dorth, die tot 1798 hebben bestaan, maar waarvan slechts in één geval - Dorth - archiefstukken zijn bewaard.

In de periode 1798-1803 werd ons gebied bij het ambt Vorden ingedeeld, waarvan het archief in het gemeentehuis van Vorden is blijven berusten.

Van 1803 tot 1811 was er eigenlijk geen plaatselijk bestuur; er waren "richters" in Almen-Gorssel en in Dorth, ondergeschikt aan de scholt van Zutphen waarvan het archief in het Rijksarchief te Arnhem ligt. Deze richters hadden slechts juridische bevoegdheden.

Maar in 1811 werd definitief een gemeentebestuur ingesteld. Wat is er nu in dit gemeentearchief te vinden?

Belangrijk zijn in de eerste plaats de notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, aanwezig vanaf 1825. Raadpleging daarvan wordt echter bemoeilijkt

omdat pas vanaf 1888 alfabetische indexen (klappers) op trefwoorden aanwezig zijn. Verder zijn er vanaf 1862 notulen van de vergaderingen van het college van Burgemeester en Wethouders bewaard, met klappers sinds 1913.

De meest omvangrijke groep stukken is wel de serie ingekomen brieven. Als U alle brieven van de periode 1811-1936 op elkaar zou leggen, krijgt U een stapel van 22 meter papier!

Ook deze bron is echter weer ten koste van veel tijd te raadplegen: vanaf 1867 zijn agenda's (of indicateurs) van de ingekomen- en uitgaande brieven aanwezig, waarin de stukken in chronologische volgorde (op datum) zijn ingeschreven, en pas vanaf 1882 zijn weer klappers aanwezig.

Verder kunnen de begrotingen en jaarrekeningen sinds 1811 een welkome aanvulling op de andere bronnen zijn.

Voor familieonderzoek is een belangrijke bron de serie akten van de burgerlijke stand (geboorte, huwelijk en overlijden), bijgehouden sinds 1811 en ter inzage voor het publiek tot en met 1902. Daarnaast zijn er sinds 1861 bevolkingsregisters aanwezig, waarin per dorp (Gorssel, Eefde, Epse, Almen, Harfsen en Dorth) de inwoners per huis zijn genoteerd, zodat U een overzicht van het gehele gezin te zien krijgt. Ook de inwonende knechts en dienstboden zijn daarin opgenomen en aantekeningen over aankomst en vertrek van de gezinsleden. Deze registers zijn tot 1921 openbaar.

Hoewel de opsomming niet volledig is zijn de grote series hiermee wel genoemd. Opgemerkt moet nog worden, dat de Kring van Dorth van 1818 tot 1831 een zelfstandige gemeente is geweest, waarvan het archief als een afzonderlijk geheel in het gemeentehuis te Gorssel wordt bewaard.

Andere instellingen.

Niet alleen van de gemeente is archief bewaard gebleven. Ook van enkele andere instellingen zijn archiefstukken in de Gorsselse kluis aanwezig. De meest interessante zijn de archiefjes van enkele vroegere

marken. Dit waren zeer oude organisaties van grondeigenaren in een bepaalde buurt, die hun gemeenschappelijke belangen, waaronder het gebruik van de woeste gronden, in de markevergaderingen bespraken. In het gemeentehuis zijn de archieven van de marken Gorssel (1560-1832), Eschede (1546-1842) en Angeren (1615-1894) aanwezig en enkele stukken betreffende de marke Eefde. Enkele andere marke-archieven berusten in het Rijksarchief te Arnhem. Voorts worden nog bij de gemeente bewaard de archieven van o.a. de "Vereeniging voor de administratie van den grindweg van Gorssel naar Bathmen" (1854-1921) en de "Dorpsvereeniging Gorssel tot Nut van 't Algemeen" (1878-1921).

Hoe te raadplegen?

Alle bovengenoemde archiefstukken van vóór 1936 (voor de bevolkingsgegevens gelden andere grenzen, zoals reeds vermeld) zijn ingevolge de Archiefwet 1962 openbaar, dat wil zeggen dat U de stukken zelf mag raadplegen. Dit moet echter wel onder toezicht van degene die het oude archief beheert.

In Gorssel is daarmee belast de streekarchivaris - thans is dat J. Eefting - die voor 30% voor de gemeente Gorssel werkt en de overige tijd over de gemeenten Lochem, Vorden en Warnsveld moet verdelen. Hij is vrijwel altijd op maandag in Gorssel aanwezig. Het is wel nodig even een afspraak te maken: op maandag telefoon (05759) 3500, op andere dagen is de archivaris via het gemeentehuis Lochem wel te vinden: telefoon (05730) 6631.

Bronvermelding: Ongewijzigd herdrukt in De Gemeentewapens van Achterhoek en Liemers (Jaarboek Achterhoek en Liemers 5, Zutphen 1982, blz. 59-62)

J. Uenk, Ericalaan 26, Harfsen

en als adviseur treedt op de heer

J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel

De redactiecommissie bestaat uit de leden:

Voorzitter: A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden: W.R.Muller, Lochemseweg 50, Epse
N.Kuik , het Wilgert 8, Epse

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f 25,- per jaar per gezin.
Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 jan. - 31 dec.
Betaling van lidmaatschapsgeld of giften van begunstigers kan geschieden op rekening van de vereniging 3014.05.611 bij de Rabobank, Almen of op de postrekening van deze bank Nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris à f 10,- per nummer.
Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de Voorzitter van de Redactie Commissie.
Gelieve bijdragen aan Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de Redactie Commissie, getypt, met grote regelafstand, en op één zijde van het papier, zo mogelijk met foto's. Men wordt verzocht zowel de naam van de schrijver als de bronnen, waaruit men geput heeft, te vermelden. Gewezen wordt op mogelijke auteursrechten bij het overnemen van artikelen uit bladen, tijdschriften etc. of gedeelten van boeken.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 x per jaar te doen verschijnen.